

Weidevogels op IJsland

Theo Mulder & Jules Philippona

Foto's van Jules Philippona

Tijdens reizen op IJsland werd aandacht besteed aan broedende steltlopers in weidebiotopen. Beide auteurs deden dat in 1984, de tweede auteur in 1975, 1976, 1978, 1980 en 1985. In de vier eerst genoemde jaren gebeurde dat samen met Ekko Smith.

Landschap

Bijna 20% van IJsland wordt gerekend tot 'beweidbare gronden'. Dat is omstreeks 20000 km². Het begrip 'beweidbaar' is vooral op IJsland zeer variabel. Ongeveer driekwart van het oppervlak ligt in dalen en kustvlakten met een koel, gematigd klimaat. De rest bevindt zich in het hoger gelegen binnenland. De volgende indeling in typen weidegronden is zeer globaal:

A. Goed ontwaterde en bemeste cultuurgraslanden, die intensief gebruikt worden, vooral voor de rundveehouderij. De desbetreffende weilanden doen sterk denken aan die in Nederland. Veel percelen lijken sprekend op onze moderne kunstweiden.

B. Minder intensief gecultiveerde graslanden, die soms matig of slecht ontwaterd zijn en plaatselijk nog steeds een bultig oppervlak hebben. De beweiding geschiedt daar vooral door schapen, soms door runderen of pony's. Hooiwinning vindt veel plaats.

C. Halfnatuurlijke en natuurlijke gebieden, evenals de twee vorige typen gelegen in het laagland. Het zijn weinig tot niet ontgonnen moerasgebieden, dalen van riviervlakten en soms begroeide lavavelden. De beweiding vindt hier veel minder intensief plaats, voor het merendeel door schapen, soms door pony's. Het oppervlak is vaak bultig.

D. Halfnatuurlijke en vooral natuurlijke 'weidegronden' in het hoger gelegen binnenland. Het klimaat is hier subarctisch. De beweiding is intensief. Op deze soms afgelegen terreinen komen hoofdzakelijk schapen. Op een enkele plaats worden soms pony's losgelaten. Bultige terreinen zijn algemeen.

Type A heeft een vegetatie die vrijwel alleen uit grassen bestaat. Op de gebieden behorend tot type B is de variatie groter. Vaak zijn er veel zeggen, russen en andere planten. Op de halfnatuurlijke en natuurlijke typen treden

grassen steeds meer terug. Zeggen, russen, mossen, Paardestaart, Wollegras, heideachtige vegetaties, Dwergberk en Dwergwilg bepalen het aspect, al naar de vochtigheidsgraad van de bodem.

Halfnatuurlijk weidegebied in de buurt van Gullfoss, juli 1985.



Tussen de vier genoemde typen komen veel overgangen voor. De laatste decennia zijn in de lage delen van het eiland veel moerassige gebieden ontwaterd en intensief in cultuur gebracht. Geleidelijk is de oorspronkelijke vegetatie daar verdrongen door inheemse grassoorten, terwijl in een volgend stadium het hier en daar voorkomende bultige oppervlak werd geëgaliseerd en hoogproductieve uitheemse grassoorten werden ingezaaid. Aangezien deze grassen minder winterhard zijn dan de inheemse soorten, is herinzaai nogal eens noodzakelijk (6). Het weideseizoen is kort. Dat maakt veel wintervoeding met kuilgras en hooi noodzakelijk. Door dergelijke beperkende factoren is de weidebouw minder intensief dan in Nederland.

Het begrip 'natuurlijk grasland' is van betrekkelijke waarde. In het korte zomerseizoen vindt bijna overal begrazing plaats door schapen. De intensiteit daarvan varieert enorm. In goed bereikbare terreinen in het binnenland kan de beweiding twee maanden duren (juli, augustus), in zeer afgelegen gebieden niet langer dan enige weken. Bovendien is de dichtheid per oppervlakte-eenheid zeer laag.

Bij de begrazing spelen ook ganzen plaatselijk een rol. In het centrale hoogland komt een grote broedpopulatie voor van de Kleine Rietgans (*Anser brachyrhynchus*) terwijl in de lagere delen veel Grauwe Ganzen (*Anser*)

broeden. In voor- en najaar pleisteren in de kuststreken flinke aantallen doortrekkende Kol- (*Anser albifrons flavirostris*), Brand- (*Branta leucopsis*) en Rotganzen (*Branta bernicla hrota*). Van de Kleine Rietgans en de Grauwe Gans brengen tezamen al 150000 volwassen vogels een deel van het zomerhalfjaar op IJsland door.

Te vermelden is nog de broedpopulatie van de Wilde Zwaan (*Cygnus cygnus*), die 5000 tot 6000 volwassen vogels omvat.

Meer dan de helft van IJsland is onbegroeid. In de zuidelijke kuststreek liggen uitgestrekte zwartgrauwe 'sandurs', waarvan de gruisbodems geen vocht kunnen vasthouden, zodat plantengroei vrijwel ontbreekt. In het binnenland zijn behalve de bergen en ijskappen, ook grote morene- en lavagebieden geheel of vrijwel zonder vegetatie.

Onderzochte gebieden (zie figuur 1)

1. Cultuurgrasland, westelijk van Holtsós, type B, 115 ha, bezocht 15 juni 1984.
2. Cultuurgrasland, ten westen van Dyrhólaey, type B, 90 ha, bezocht 21 juni 1984. Naast een vochtig deel, lag hier ook een droger deel.
3. Cultuurgrasland tussen Hella en Selfoss, type B, 50 ha, bezocht 21 juni 1984. Een deel van het terrein bestond uit bultige percelen.
4. Halfnatuurlijke weiden in Brunasandur, type C, 50 ha, bezocht 19 juni 1984. Behal-



Figuur 1. IJsland met ijskappen en waarnemingsgebieden.

1. Westelijk van Holtsós. 2. Westelijk van Dyrhólaey. 3. Hella-Selfoss. 4,5. Brunasandur. 6. Lambafellsver. 7. Nedri Seydisárdrög. 8. Gullfoss. 9. Geysir. 10. Thingvellir. 11. Hvitárnes. 12. Thjórsárver. 13. Reykjavik.

	zuidelijke kustgebied cultuurgrasland, gebieden 1 + 2 + 3 totaal 250 ha	zuidelijke kustgebied (half)-natuurlijke biotopen, gebieden 4 + 5 totaal 130 ha	binnenland (half)-natuurlijke biotopen, gebieden 6 + 7 + 8 totaal 900 ha
Scholekster	15,6	—	—
Goudplevier	0,8	1,5	19,7
Bonte Strandloper	—	3,1	11,4
Watersnip	2,4	0,8	0,2
Grutto	2,0	—	—
Regenwulp	3,6	12,3	7,4
Tureluur	14,0	—	0,2
Grauwe Franjepoot	—	6,2	5,9
Totaal	38,4	23,9	44,8

Tabel 1. Steltloperdichtheden op IJsland. Broedparen per 100 ha.

ve grassen veel zeggen, mossen enzo-voort. Enige beken, verschillende plasjes. Klein onderdeel bestond uit een droge, schraal begroeide gruisvlakte.

- Gebied grenzend aan vorige, type C, 80 ha, bezocht 20 juni 1984. Veel beken en plasjes.

De gebieden 1-5 liggen in het zuidelijk laagland op ongeveer 20 m boven zeeniveau. De volgende drie gebieden liggen in het binnenland.

- Natuurlijk weidegebied Lambafellsver, type D, 200 ha, hoogte 411 m, bezocht 14-15 juli 1980 en 26-27 juni 1985. Rijk aan water in de vorm van ongeveer 60 meertjes.
- Natuurlijk weidegebied Nedri Seydisárdrög, type D, 500 ha, hoogte 613 m, bezocht 13-15 juli 1975. Telling globaal, deels geschat. Verschillende beken, meren en meertjes.
- Halfnatuurlijk weidegebied in de buurt van Gullfoss, type C, 200 ha, hoogte 210

m, bezocht 4-5 juli 1985. Beek, enige kleine meertjes.

Voor de gebieden 1-3 werd geteld vanuit een langzaamrijdende en af en toe stoppende auto (transsektellingen), de gebieden 4-8 werden lopend doorkruist. Op een aantal andere plaatsen werden incidenteel gegevens verzameld, die bij de soortbeschrijving soms vermeld worden.

De telresultaten

In de gebieden werden acht soorten steltlopers als broedvogels aangetroffen. Dat zijn: Scholekster, Goudplevier, Bonte Strandloper, Watersnip, Grutto, Regenwulp, Tureluur en Grauwe Franjepoot. In de weidebiotopen broeden nog andere soorten vogels, die hier echter niet ter sprake komen.

In tabel 1 zijn de resultaten verwerkt, omgerekend in de gemiddelde dichtheid per 100 ha.

Extensief gebruikt grasland in een buitenwijk van Reykjavik, juli 1985.



Terreinen van het zelfde type zijn bij elkaar gevoegd.

Bespreking per soort

In dit hoofdstuk zijn behalve eigen bevindingen ook enige gegevens uit de literatuur verwerkt.

Scholekster (*Haematopus o. ostralegus*) Volgens de literatuur (1 en 4) broedt de soort in de lagere delen, dus meestal niet ver van de kusten. Sinds 1920 heeft de Scholekster zich langs de noord- en noordoostkust uitgebreid; dit wordt in verband gebracht met het zachter geworden klimaat. In het zuidwesten komt de soort vrij ver in het binnenland voor. Omstreeks 1966 werd de totale populatie geschat op een totaal van 20000 tot 30000 vogels, hetgeen neerkomt op ongeveer 10000 broedparen (4).

Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)

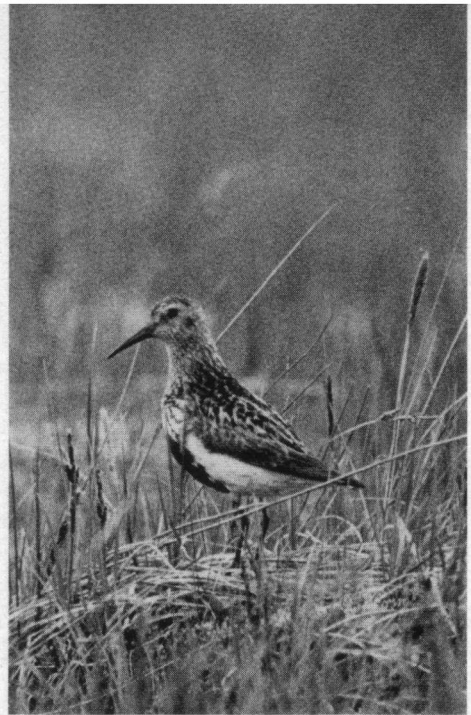
Deze soort is op IJsland zeer algemeen, vooral in natuurlijke biotopen in het binnenland. Kleine aantallen komen voor op cultuurgras in het laagland.

Belangrijke, niet geïnventariseerde, broedgebieden waren verder Hvitárnes en Thjórsárver.

Bonte Strandloper (*Calidris alpina schinzii*)

Volgens Cramp (1) is de Bonte Strandloper de talrijkste steltloper op IJsland. Hoewel de soort in het laagland voorkomt, moeten de grootste aantallen paren zonder twijfel in het binnenland broeden. Er is een duidelijke voorkeur voor halfnatuurlijke en natuurlijke biotopen, vaak van een vrij vochtig karakter, soms ook van een droger type zoals heideachtige terreinen. Het is ons opgevallen dat één of meer Bonte Strandlopers dikwijls samen met één of twee Goudplevieren op onze aanwezigheid reageerden. De vogels ston-

Grutto nabij Gullfoss, juli 1985.



Bonte Strandloper nabij Gullfoss, juli 1985.

den dan dicht bij elkaar te alarmeren en vlogen ook vaak gezamenlijk weg om een eindje verder weer te landen.

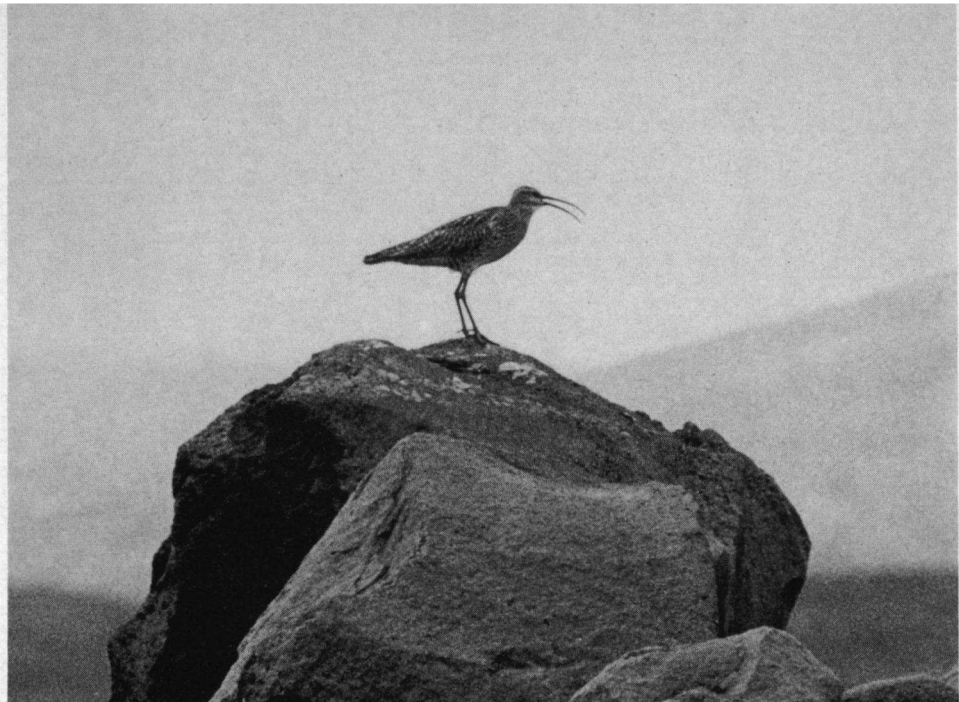
Eerder werd dit gedrag van beide soorten op IJsland opgemerkt door Scott (5). Kenmerkend is in dit verband dat de Bonte Strandloper in het IJslands 'Lóupraell' heet; dat betekent 'lijfeigene van de Goudplevier'.

Watersnip (*Gallinago gallinago faeroensis*)

De Watersnip broedt voornamelijk beneden 400 m, van oorsprong in moerassen en vochtige heiden. Nu vormen gecultiveerde graslanden de belangrijkste broedterreinen. Verder komt de soort ook voor in bebost terrein, onder andere in berkenbos tot 10 m hoog (4). Wij troffen weinig Watersnippen aan in de halfnatuurlijke biotopen. De soort bleek broedvogel te zijn in bebost gebied bij Thingvellir en tevens in de buitenwijken van Reykjavik. Als broedterrein fungeren hier matig gecultiveerde, vrij vochtige percelen grasland die (nog) niet aan de bebouwing ten offer zijn gevallen. Het is zeer opmerkelijk Watersnippen te zien baltzen in de buurt van woonhuizen, sportvelden en een busstation.

Grutto (*Limosa limosa islandica*)

Oorspronkelijk broedden de Grutto's vooral op vochtige heidevelden en in veenmoerassen in het zuidelijk laagland (4). Nu zijn deze terreinen meestal in cultuurgraslanden veranderd en vormen thans het voornaamste broedareaal. In de loop van deze eeuw heeft de Grutto zich uitgebreid langs de kusten in het westen en het noorden. Waarschijnlijk heeft



Regenwulp nabij Gullfoss, juli 1985.

dat te maken met het geleidelijk zachter worden van het klimaat. In kleine getale bleek de Grutto voor te komen in hoger gelegen gebieden, deels met een halfnatuurlijke vegetatie, zoals bij Gullfoss en Geysir (tussen 180 en 210 m hoog) in de buurt van Lambafellsver (hoogte 415 m) en in Hvitárnes (hoogte 425 m).

Regenwulp (*Numenius ph. phaeopus*)
Volgens Glutz van Blotzheim et al (4) is de Regenwulp zowel in de hoge (tot 700 m) als in de lage delen van IJsland als broedvogel verbreid. De soort bewoont vooral min of meer vochtige, natuurlijke en halfnatuurlijke biotopen, maar ook droge heideachtige gebieden en plaatsen met struikvegetaties van Dwergberk en Dwergwilg.

Ook broedt de soort wel op schaars begroeide plaatsen. In een gebied als Thjórðarver komt de Regenwulp voor, echter in kleine aantallen.

Tureluur (*Tringa totanus robusta*)

De Tureluur is voornamelijk broedvogel van vochtige graslanden en moerassige terreinen in het laagland (4). In kleine aantallen komen Tureluurs voor in binnenlandse gebieden tot ruim 400 m hoogte (1). Tureluur en Grutto blijven deels op de zelfde plaatsen voor te komen, maar de eerste soort is vrijwel steeds de talrijkste van de twee. In de buitenwijken van Reykjavik en aan de rand van de stad heeft de Tureluur ongeveer de zelfde verspreiding als de Watersnip, maar is wel duidelijk talrijker.

Grauwe Franjepoot (*Phalaropus lobatus*)

De broedpopulatie van deze soort wordt geschat op ruim 100000 (4) of zelfs op 200000 paar (1). De Grauwe Franjepoot broedt zowel in de hoog- als in het laagland, maar alleen op natuurlijke en halfnatuurlijke biotopen. Terreinen met beken en kleine meertjes hebben de voorkeur.

In een gunstig gebied als Hvitárnes werden verschillende keren groepjes van 20 tot 40 exemplaren gezien. Meestal zijn dat vrouwtjes. In Thjórðarver is de soort eveneens algemeen.

Vergelijking met gebieden elders in Noord-Europa

Gegevens over dichtheden van steltlopers in het noorden van Europa zijn schaars. Fabritius (2) heeft in 1973 en 1974 gebieden in Zweeds Lapland geïnventariseerd. Het ging om totaal 2650 ha venen en heiden in de volgende klimaatsomstandigheden: gematigd, subarctisch en arctisch. Er werden twintig soorten steltlopers aangetroffen. De gemiddelde dichtheid was bijna tien broedparen per 100 ha. De verschillen met de resultaten op IJsland zijn opvallend. Daar broeden acht soorten steltlopers. De gemiddelde dichtheid was eenenveertig paar per 100 ha. Vergelijken wij uitsluitend de dichtheden in (half)natuurlijke biotopen in subarctisch en arctisch klimaat dan krijgen wij het volgende resultaat,

Zweeds Lapland : 12 soorten, gemiddeld
8 paar/100 ha

Tabel 2. Steltloperdichtheden op IJsland en in Lapland¹⁾ Broedparen per 100 ha.

	(half)natuurlijke biotopen in gematigd klimaat		(half)natuurlijke biotopen in sub-arctisch en arctisch klimaat	
	IJsland gebieden 4 + 5	Lapland	IJsland gebieden 6 + 7 + 8	Lapland
Goudplevier	1,5	1,3	19,7	1,6
Bonte Strandloper	3,1	—	11,4	1,1
Watersnip	0,8	1,3	0,2	1,6
Regenwulp	12,3	0,7	7,4	—
Tureluur	—	—	0,2	0,4
Grauwe Franjepoot	6,2	—	5,9	0,8

1) zie literatuur nummer 2

IJsland : 6 soorten, gemiddeld 45 paar/100 ha

In tabel 2 zijn dichtheden vergeleken voor enige soorten die zowel in Lapland als op IJsland broeden, waarbij onderscheid is gemaakt voor de (half)natuurlijke biotopen in het gematigde en die in subarctische tot arctische klimaat.

Voor Goudplevier en Regenwulp zijn nog enige gegevens bekend (4).

Dichtheden in broedparen/100 ha:

Goudplevier

Öland, Zweden	0,8
Finland, hoogvenen	1,0
Estland, hoogvenen	1,8

Regenwulp

Noorwegen, kleine oppervlakten	3,7
Noord- en Oost-Finland	0,3-0,4

Vergelijking met dichtheden in Nederland

In tabel 3 zijn de dichtheden voor de cultuurgraslanden op IJsland vergeleken met dichtheden die in Noord-Holland in 1980-1981 werden gevonden (7).

Tabel 3. Steltloperdichtheden op IJsland en in Nederland¹⁾ op cultuurgrasland. Broedparen per 100 ha.

	IJsland	Nederland (N.-Holland)
Scholekster	15,6	15,0
Goudplevier	0,8	—
Kievit	—	21,0
Kemphaan	—	0,5
Watersnip	2,4	0,6
Grutto	2,0	15,0
Regenwulp	3,6	—
Tureluur	14,0	4,5
Totaal	38,4	56,6

1) zie literatuur nummer 7

Conclusies

Op IJsland broeden nog geen tachtig soorten vogels, een relatief laag aantal. De geïsoleerde ligging moet daarvan de belangrijkste oorzaak zijn, verder het ontbreken van geschikte broedbiotopen voor talloze soorten.

Grauwe Franjepoot, wijfje, omgeving Hvitárnes, juli 1978.





De steltlopers beantwoorden aan het algemene beeld. Bij vergelijking met Lapland valt voor IJsland het kleinere aantal soorten steltlopers op. De dichtheid aan broedparen per 100 ha is echter op IJsland veel groter. Wat de natuurlijke biotopen betreft zijn Tureluur en Watersnip voor IJsland in de minderheid ten opzichte van Lapland, maar daar staat tegenover dat beide soorten op IJsland in vrij grote dichtheid voorkomen op het cultuurgrasland. Goudplevier en Regenwulp broeden op IJsland in grotere dichtheden dan in gebieden op het vasteland.

IJsland kan een vergelijking met gebieden met veel weidevogels in Nederland goed doorstaan (tabel 3). De Scholekster, bijvoorbeeld, broedt ongeveer in gelijke dichtheden, terwijl Watersnip en Tureluur op IJsland een grotere dichtheid vertonen.

De wat minder gecultiveerde, vrij extensief benutte graslanden op IJsland (type B) zijn de belangrijkste broedgebieden voor Scholekster, Watersnip, Tureluur en Grutto. De toename van de Scholekster, Grutto en waarschijnlijk ook van de Tureluur zijn vermoede-

lijk te verklaren door het wat zachter geworden klimaat en door de toegenomen cultivering van graslanden. Dit laatste gebeurde vooral sinds de jaren veertig van deze eeuw. Een vergelijkbare ontwikkeling deed zich in een vroeger stadium ook in Nederland voor. Betere waterbeheersing en toename van de bemesting kwam de bodemfauna ten goede, waardoor het voedselaanbod voor steltlopers vergroot werd. In een later stadium, toen de cultivering sterk toenam en het grasland steeds intensiever werd gebruikt, werd de situatie voor de broedvogels echter veel minder gunstig, zoals nu ook al op IJsland is te zien. Doorgaande intensivering van de weidebouw zal daar vooral het voorkomen van Scholekster, Watersnip, Grutto en Tureluur ongunstig beïnvloeden. Regenwulp, Bonte Strandloper en Grauwe Franjepoot zullen te lijden krijgen van de ontginning van halfnatuurlijke en natuurlijke biotopen in het laagland. De Goudplevier, die overwegend een broedvogel is van de natuurlijke biotopen in het binnenland, zal vermoedelijk minder bedreigd worden.

■ Theo Mulder, Normerweg 1, 1777 JL Hippolytushoef & Jules Philippona, Noordermeent 29, 8317 AA Kraggenburg.

LITTERATUUR:

1. Cramp, Stanley et al (1983): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. III. Oxford.
2. Fabritius, Hacy E. (zonder jaar): Dichtheid en productiviteit van steltlopers in Lapland en Noord-Holland. Gestencild rapport.
3. Ferguson-Lees, I.J. et al (1972): Vogels kijken in Europa. Amsterdam.
4. Glutz von Blotzheim, Urs N. et al (1975 en 1977): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 6 en 7. Wiesbaden.
5. Scott, Peter & James Fisher (1953): A thousand Geese. London.
6. Summers, R.W. & M. Nicoll (1983): An uncertain future for breeding waders in Iceland. Wader Study Group Bulletin 39 : 32-33.
7. Werkgroep Weidevogels Noordhollands Noorderkwartier (1982): Weidevogels in Noordhollands Noorderkwartier. Publicatie SVN.